

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens uppgift är att med stöd av vetenskap och praktisk erfarenhet till samhällets gagn främja jordbruk och skogsbruk samt därtill knuten verksamhet. Akademien instiftades år 1811 på initiativ av Karl XIV Johan och startade sitt arbete den 28 januari 1813.

Akademiens 210:e sammankomst

12 juni 2022

Akademiens vice preses tal

Lena Ingvarsson2

Akademiens sekreterares tal

Eva Pettersson.....6

Högtidstalet

Henrik Ekman9

Akademiens vice preses Lena Ingvarsson

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens högtidssammankomst den 12 juni 2022

En historisk högtidssammankomst på flera sätt

Ers Majestäter

Hedersledamöter

Nya ledamöter

Pristagare

Akademiledamöter

Ärade gäster

En högtidssammankomst som är historisk i det att den infaller i fager försommartid, i stället för på Karl-dagen den 28:e januari, som traditionen annars påbjuder. Vi känner alla orsaken till detta avsteg.

Av samma anledning blev även fjolårets högtidssammankomst historisk, eftersom den ställdes in. Men för att travestera en känd svensk författare och artist, "En inställd högtidssammankomst är också en högtidssammankomst". I vårt fall omedelbart återuppstånden i digital form.

Men idag, här och nu, är vi glada att på nytt kunna samlas i verkliga livet. Om än i något nerskalad tappning, men samtidigt digitalt uppskalad och definitivt inte avskalad. Det är således ett nöje att även kunna hälsa deltagare på distans, från när och fjärran.

Så, alla här på plats i Stockholms Stadshus, liksom framför skärmarna, varmt välkomna till 2022 års hybrida högtid!

När året var ungt samlades akademiens kollegium för att introducera de nya styrelseledamöterna och diskutera kommande verksamhet. Alla var vi lättade över att pandemins restriktioner äntligen släpptes, och alla hade förhoppningar om återgång till någon form av bestående normalitet. Men samtidigt var vi medvetna om att någon ny osannolik händelse, "en svart svan", skulle kunna inträffa och än en gång rubba tillvaron.

Och den 24 februari hände det. Men nu var det ingen svart svan, utan snarare en svart, rovgirig korp som uppenbarade sig och förmörkade himlen österifrån. Än en gång påmindes vi om de kungliga akademiernas kanske viktigaste grundläggande uppgift: Att alltid stå upp för den fria tanken, den fria vetenskapen och det fria ordet.

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens uppdrag är att till samhällets gagn verka för ett hållbart brukande och ansvarsfull förvaltning av de gröna och blå näringarnas naturresurser. KSLA driver således frågor som ytterst handlar om våra livsvillkor och därmed berör oss alla.

Just hållbarhet har därför länge varit ett av akademiens nyckelbegrepp – och kommer så att vara även om ett par decennier. I varje fall om man får tro de framtidsspaningar som våra nyinvalda ledamöter ombads göra vid sitt inträde i akademien.

Men om vi i stället för att spana framåt, för ett ögonblick tar en titt i backspegeln, så är det i år 50 år sedan FN:s konferens om mänsklig miljö hölls i Stockholm. Konferensen 1972 bar embryot till vad som skulle komma att definieras som hållbar utveckling i Brundtlandsrapporten 15 år senare.

Några KSLA-ledamöter som deltog i Stockholmskonferensen inbjöds att, vid ett akademiseminarium tidigare i vår tillsammans med andra ämneskunniga, reflektera över hur det globala miljöarbetet utvecklats efter ”startskottet” för ett halvsekel sedan. Listan över betydande framsteg kunde göras lång. Det är ett faktum som dessvärre lätt skymms av de monumentala miljöutmaningar som ändå återstår – de senare helt nyligen uppmärksammade i uppföljningskonferensen ”Stockholm +50”. Någon sammanfattade vårt seminarium med att ”Stockholmskonferensens betydelse kan inte överskattas”.

Om en stund får vi kanske höra om dagens högtidstalare, Henrik Ekman, instämmer i den slutsatsen.

1972 var jordens samlade befolkning 3,8 miljarder, idag är den 7,9. Och enligt FN:s bedömningar kommer vi att vara uppemot 10 miljarder redan 2050. Då måste jordens jordar, världens bönder och det internationella livsmedelssystemet, enligt World Resources Institute, leverera minst 50 procent mer mat. Det kan vara svårt att föreställa sig vilka krav som ställs på jordens jordar för att klara både livsmedelsförsörjningen till kanske två miljarder fler människor, göra det i en fossilfri ekonomi och samtidigt värna den biologiska mångfalden, ta tillbaka koldioxid från atmosfären och fastlägga den i marken.

World Resources Institute beräknar att enbart de ökande livsmedelsbehoven kräver nyodling av nästan 600 miljoner hektar jordbruksmark, motsvarande nästan 15 gånger Sveriges landyta (sjöar och vattendrag undantagna). Samtidigt pågår en omfattande global jordförstöring, uppskattad till årligen ca 1 procent av all åkermark på klotet. Ny mark finns knappast att tillgå.

Ekvationen 50 procent ökat matbehov och 30 procent degenererad odlingsjord inom mindre än 30 år, går uppenbarligen inte ihop. Dilemmat kan endast lösas genom att bevara och skydda den befintliga odlingsvärda jorden och samtidigt utveckla brukningsmetoder och grödor som ger mer med mindre. Mer mat, mångfald och klimatnytta med mindre insatser av energi och kemikalier under minskad miljöpåverkan. Utvecklingen av sådana metoder pågår såväl internationellt som i Sverige. En utveckling där KSLA och många av våra ledamöter är djupt engagerade. Baksidan är att implementering av nya jordbruksformer i omfattande praktisk skala tar lång tid.

Det är därför angeläget att säkra den odlingsvärda mark vi redan brukar, inte minst i vårt eget land. Per invånare har Sverige fem gånger större areal under asfalt och betong jämfört med Centraleuropa. Det är delvis förståeligt i ett glesbefolkat land med omfattande vägnät. Men varför har vi lagt fem gånger mer mark per person under kommersiella shoppingcentra än till exempel Tyskland? KSLA oroas av en fortsatt sådan utveckling och menar att gällande lagskydd mot bebyggelse av bruksvärd jordbruksmark behöver förstärkas. Särskilt i perspektivet av att långsiktigt kunna säkerställa vår nationella livsmedelsförsörjning i kristid.

Den moderna växtförädlingen, med tekniker som den Nobelprisbelönade ”gensaxen” CRISPR/Cas9, skapar stora möjligheter att på vetenskapligt verifierad grund framställa växter som ger väsentligt högre produktion, är anpassade till klimatförändringar och/eller är resistent mot olika skadegörare. Det är något som belysts inom akademiens projekt ”Växtnoden”. Grödor framtagna med nya genomiska tekniker kan således i hög grad hjälpa oss att möta stora framtidsutmaningar. Förhoppningsvis leder den pågående översynen av EU:s regelverk till att användning av sådana tekniker möjliggörs inom kort.

Arealen jordbruksmark utgör 8 procent av Sveriges landyta, medan 69 procent är skogbevuxen. Skogen och järnet, skogen och timret, skogen och papperet byggde i mångt och mycket Sveriges välstånd. Efter en kraftig åderlåtning av skogstillgångarna tillkom 1903 den första skogsvårdslagen, som stadgade om återbeskogningsskyldighet efter avverkning. Alltsedan dess har skogarnas användning reglerats i lag, beslutad av de folkvalda i Sveriges riksdag. Något som inte sällan förbises när dagens skogstillstånd diskuteras och ibland kritiserats. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien bidrar gärna till att öka kunskapen om skogens och de areella näringarnas historia.

Långt in i vår tid sågs skogen främst som en förnybar, ekonomisk produktionsresurs, med en strävan att uthålligt föröka såväl kapital som avkastning. Resultatet har i sådana termer varit enastående. Under de senaste 100 åren har i landets skogar avverkat 5–6 miljarder m³. Om allt detta virke lades i en tre meter bred och tre meter hög trave, skulle den gå närmare 20 varv runt ekvatorn. Och likafullt har vi dubbelt så mycket skog i dag som för ett sekel sedan.

Men den produktionsmässiga framgången hade sitt pris. En rad livsmiljöer för skogslevande växt-, djur- och insektsarter försämrades. Medvetenheten om detta började växa på 1980-talet och manifesterades genom 1994 års Skogsvårdslag, med sina jämställda produktions- och miljömål, liksom i skogliga miljöcertifieringssystem. Med detta inleddes också en påtaglig omställning av skogsbrukets bruksmetoder. Att värna den biologiska mångfalden fick därmed allt större vikt.

Stockholmskonferensen 1972 var första gången som klimatfrågan adresserades på högsta politiska nivå. Sedan dess har klimatförändringarna dessvärre vuxit till det kanske största hotet mot kommande generationers livsbetingelser. Växande träd tar upp binder koldioxid. De kan sedan, om man så vill, omvandlas till råvaror som kan ersätta fossila bränslen och olika fossilbaserade produkter. En rik skogstillgång, som i vårt land, är således gynnsamt ur ett klimatperspektiv.

Under föregående år fick vi uppleva ännu en laddad offentlig skogsdebatt. Denna gång utifrån den centrala frågeställningen hur skogens klimatnytta kan optimeras och vägas mot ekonomisk virkesproduktion, under samtidigt hänsynstagande till den biologiska mångfalden. Att enas om en väl avvägd balans därvidlag påminner nära nog om ett indiskt reptrick.

Man skulle kunna säga att KSLA här befann sig i ”debattstormens öga”. Men vår roll är inte att ta ställning i en vetenskapligt kluven publik debatt, som till delar är känslostyrd och även inrymmer politiska dimensioner. Vår uppgift är att erbjuda en arena där åsikter kan brytas mot varandra i en respektfull dialog – och ur denna dialog extrahera kunskaps- och erfarenhetsunderlag till stöd för beslutsfattare, opinionsbildare och allmänhet.

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien har nu navigerat sig genom två års pandemi. Det har varit kurvor och uppförsbackar längs vägen, eller ”slakmotor” som skidlegenden Assar Rönnlund kanske skulle ha uttryckt det, men likafullt har så gott som all planerad verksamhet kunnat genomföras. Låt vara i andra former och vid andra tillfällen än ursprungligen tänkt. Att detta gjorts möjligt kan i hög grad tillskrivas alla engagerade ledamöter liksom en kompetent, hängiven och lojal kanslipersonal. Till alla er vill jag rikta ett stort tack!

Någon sade att arbetet vid kansliet utgörs av 98 procent dagligt men roligt knog och 2 procent glamour. I kväll handlar det om dessa två procent.

Än en gång, varmt välkomna till 2022 års Högtidssammankomst!

Lena Ingvarsson

Akademiens sekreterare Eva Pettersson

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens högtidssammankomst den 12 juni 2022

Akademiens 209:e verksamhetsår

Ers Majestäter

Hedersledamöter

Nya ledamöter

Pristagare

Akademiledamöter

Ärade gäster

Välkomna till KSLA:s 210:e högtidssammankomst. Det var två och ett halvt år sedan som vi satt i Stadshuset intet ont anande om vad som komma skulle. Men nu är vi äntligen här igen! Och denna gång är det sommar och sannolikt är det första gången som KSLA:s födelsedag firas på en annan dag än den riktiga dagen. Jag är dock övertygad om att akademiens instiftare Karl XIV Johan hade haft overseende med detta.

Jag är barnsligt förtjust i nöjesparker och jag älskar när det fladdrar i håret och perrar härligt i magen. Normalt snurrar akademiens verksamhetsår som en karusell och jag tänker att man kan likna verksamheten vid de där hästarna som guppar upp och ner på karusellen eller när verksamheten snurrar som snabbast kanske man kan likna den vid den där virvelvinden på Gröna Lund. Oavsett fart så har det gått runt, runt till och med 2019. Men sen hände något. En pandemi gjorde entré på arenan och tog över i stort och smått. Karusellen blev en berg- och dalbana. Det går upp och det går ner, det svänger och det guppar. Det har varit en omvälvande tid som stökat till en hel del men som också öppnat för positiva förändringar. Själv är jag i grunden en berg- och dalbaneperson men det är inte utan att jag skulle föredra karuseller ett tag framöver.

Trots stöket med pandemin så har verksamheten rullat på i snabb takt under 2021. Drygt 60 seminarier och rundabordssamtal har genomförts utöver alla möten i KSLA:s grupperingar. Tack vare digitala möjligheter har antalet medverkande på KSLA:s aktiviteter ökat och i några fall har uppemot hela 200 personer medverkat.

Akademiens aktiviteter finansieras till största delen av utdelningar från kapitalförvaltningen. Trots Covid-19 så var totalavkastningen för 2021 all time high. Sen gick det neråt i en farlig fart och den tråkiga orsaken till detta är väl känd. Återkommande bevakning av akademiens ekonominämnd och spridning av risker är högt prioriterat. Men i dagsläget är det i huvudsak att sitta still i den berömda båten som gäller.

År 2021 var året då KSLA började podda på allvar. Under året genomfördes 12 poddar och många av akademiens områden blev representerade. Hållbarhet, klimat, granbarkborrar, krogar, hälsosam mat, antibiotikaresistens och biologisk mångfald är bara några i raden av ämnen som diskuterats. Har du en stund över så på med lurarna, ta en promenad och ge dig själv en välförtjänt förkovran inom jord- och skog och därtill hörande verksamhet.

KSLA:s arbete med remisser har ökat under de senaste åren och under 2021 har engagemanget i EU-frågorna tagit fart på allvar. Detta har resulterat i att KSLA gjort flertalet inspel till EU:s samråd inom frågor som berör akademien. Ibland är det kort varsel och jag är djupt imponerad över engagemang, kompetens och vilja hos akademiens ledamöter som gör det möjligt för KSLA att bidra i viktiga frågor.

Skogen har diskuterats på längden och på tvären under de senaste åren. Tolkningen av kunskap är olika och våra värderingar likaså och ibland har debatten varit ganska het. För att belysa frågan, med förhoppningen om en ökad förståelse för varandra, ordnade KSLA och IVA ett seminarium med rubriken *Skogens skyttegravskrig – fredsmäklare sökes*. Utöver detta så har akademien ordnat ett stort antal aktiviteter med fokus på skogen. Bland annat har en exkursion genomförts om granbarkborrar.

Livsmedelsförsörjningen är aktuellare än någonsin och KSLA har tillsammans med Regeringskansliet och SIANI arrangerat två seminarier om FN:s toppmöten om världens livsmedelssystem.

För att kunna försörja människor behöver beredskapen fungera. På seminariet *Sveriges livsmedelsberedskap från jord till bord* diskuterades hur vi kan öka robustheten i livsmedelskedjan. Man kan konstatera att flera olika delar i kedjan behöver klaffa. Arbetskraft, transporter och odlingssystem är viktiga delar som diskuterats på KSLA under året.

KSLA:s ungdomsutskott lyfter återkommande viktiga frågor däribland begreppet hållbarhet och hur tolkningen av begreppet kan variera och på vilket sätt man agerar utifrån tolkningen. *Hållbarhet – ett obekvämt samtal* var rubriken på ett seminarium som följdes upp av poddavsnittet *Bli vi någonsin hållbara?* I båda fallen skedde ett samarbete med KSLA:s historiska verksamhet.

Akademiens historiska verksamhet vävs in i både nutid och framtid och inte sällan kan man konstatera att historien upprepar sig. Boksamtalet tillika podden om boken *Biologisk mångfald, naturnyttor och ekosystemtjänster* är ett exempel när dåtid, nutid och framtid möts.

Samarbete inom akademien, med andra akademier och andra organisationer är en styrka. *Det skiftande åkerbrukets betydelse för snapsen, sillen och sången* var en present till Musikaliska akademiens 250-årsdag. Historia, sång och musik i jordbrukets tecken framfördes varvat med en dubbelkvartett från Orphei drängar. Och det funkade fint att njuta av körsång i digital version.

Förra året firade Enaforsholmskursen 70 år på Enaforsholm fjällgård. Firandet var ett år försenat, men det är ju firandet i sig som är trevligt och i dessa tider kan man ju skjuta upp både det ena och det andra. Våra svenska fjäll har varit ett dragplåster under pandemin så ett stort härligt gäng njöt av sol, mygg och mysig gemenskap vid fjällets fot.

Hur vi kan skapa balans mellan vilt och foder är ett projekt som bedrivs på akademiens andra donationsgård i Sörmland, Barksätter. Hjortdjuren mumsar glatt i sig den saftiga vallen på Sörmlands åkrar och har ingen respekt för vare sig lantbrukare eller fastighetsgränser. För att få bukt med problemet på sikt så ordnade Barksätters förvaltningsstyrelse en givande träff mellan grannarna i trakten.

Ikväll är vi ca 350 gäster vilket kan jämföras med 2019 och 2020 då vi var över 600 gäster. Det mullrade som i en torktumlare under middagen i Gyllene salen av alla glada samtal. På grund av den där tjugiga pandemin valde vi att minska antalet gäster i år för att undvika för mycket trängsel och kanske är det så att du faktiskt kan hitta den där personen som du längtat efter att få prata med i det något glesare vimlet.

Den tidigare vinterkomponerade menyn har justerats en aning i sommarens tecken men mer än så tänker jag inte avslöja utan det lämnar jag till våra kära måltidspresentatörer Christina Möller och Carl Jan Granqvist.

Jag vill rikta det allra varmaste tacket för året som gått till alla ledamöter och andra som är engagerade i KSLA:s verksamhet och sist men inte minst tack till akademiens fantastiska kansli. Ni är mina stöttepelare i vått och torrt!!

Finally, I would like to share a couple of verses from a poem written by Professor August B Temu from Tanzania who is one of our international fellows. With this, I would also like to extend a special welcome to all the international fellows who are present here today.

So, the world's forests met in Sweden,
Weakened by the rise in heat so sudden,
Migrating in search of a new Eden,
Homo sapiens puzzled and saddened,
Their insatiable greed ever hardened,
And earth's fall so clearly predicted!

Ubiquitous foresters re-conceptualize,
Mechanisms establish and actualize,
Cooling our burning planet to realize,
Hopes and aspirations to materialize,
Landscapes revert and harmonize,
And sapiens prosper and recognize!

Thank you very much for your attention!

Eva Pettersson

Högtidstal, Henrik Ekman

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens högtidssammankomst den 12 juni 2022

Medaljens baksida: Från mönstergård till tyst vår – till vadå?

Ers Majestäter

Hedersledamöter

Nya ledamöter

Pristagare

Akademiledamöter

Ärade gäster

Inte mycket är som vanligt i år. KSLA:s högtidssammankomst ska ju vara i januari. Alltid festligt, med associationer till Nobelfesten när man kommer till Stadshuset i mörker och snöslask.

Men ändå. Att i stället få samlas i årets ljusaste tid. I den juninatt som aldrig blir av, med Harry Martinsons ord. Och sen kan vi ta oss hem till fots, gnolande på *Sakta vi gå genom sta 'n*.

Bakgrunden till att vi möts i juni och inte i januari är pandemin, som tillsammans med kriget i Ukraina påmint oss om vikten av beredskap och försörjning, frågor som ligger KSLA nära. Men det gör också miljö och hållbarhet, frågor som på många sätt fick sitt avstamp just i Stockholm för jämnt 50 år sedan.

Stockholm 1972

Under ett par juniveckor 1972, var Stockholm samlingsplats för en brokig skara människor från hela världen – politiker, diplomater, aktivister och journalister – som kommit hit för FN:s första toppmöte om världens miljö, under devisen *Only One Earth*.

Stockholm -72 var den första internationella miljökonferensen. Att den arrangerades just här var ingen slump. Det var frukten av ett arbete lite i skymundan av några förutseende diplomater med Sveriges FN-ambassadör Sverker Åström och Börje Billner i täten.

Generalförsamlingen gillade deras förslag, och måndagen den 5 juni 1972 invigdes konferensen med tal av bl a statsminister Olof Palme och konferensens ordförande, jordbruksminister Ingemund Bengtsson. Bland åhörarna fanns också en ung kronprins Carl Gustaf.

Konferensens slutdokument *Stockholmsdeklarationen* består av en inledande miljödeklaration och 28 principer. Den säger sådant som att staterna har en plikt att se till att verksamheter inom den egna gränsen inte skadar miljön i andra stater. Det hade säkert sin betydelse när 35 länder senare kunde enas om en konvention till skydd mot långväga gränsöverskridande luftföroreningar.

Stockholm -72 var också första gången som klimatfrågan behandlades på högsta nivå. Här såddes fröet både till FN:s klimatpanel IPCC och klimatkonventionen som antogs i Rio 20 år senare.

Mediebevakningen var massiv. Totalt var fler än 1 200 journalister ackrediterade.

Den som vill veta mer bör läsa antologin *Stockholmskonferensen 50 år* (KSLA:s tidskrift nr 1-2022), framtagen av akademiens Internationella utskott. Här berättar de som var med. Själv hade jag just börjat på Journalisthögskolan och för en journaliststudent som ville jobba med natur- och miljöfrågor fanns väl knappast något större att bevaka. Ändå reste jag bort just när konferensen arrangerades i min egen hemstad. Jag hade sedan länge anmält mig till ett läger som Fältbiologerna arrangerade i Östafrika och den drömresan kunde inte ens en FN-konferens om miljö konkurrera med.

Å andra sidan kan man kanske säga att jag fick uppleva ett par av de frågor som konferensen tog upp – biologisk mångfald, utveckling – på riktigt. Inte minst Stockholmsdeklarationens princip nr 4, att ”människan har en särskild förpliktelse att skydda och med klokhet sköta det vilda och dess hemvist”.

Jag har svårt att se att vi har tagit det ansvaret.

Säby

Jag har i min journalistik kring natur, miljö och lantbruk ofta haft vår släktgård Bjärka-Säby i Östergötland som utgångspunkt. Eftersom pappa tidigt blev utlöst ur gården av sina bröder har jag kunnat spela en friare roll än om *vår* familj alltjämt varit ägare. Samtidigt bär jag med mig en respekt för de villkor en brukare arbetar under. Det har nog vaccinerat mig mot förenklade svar.

Det var 1872, precis hundra år före miljökonferensen i Stockholm, som min farfarsfar Oscar Ekman, en av Göteborgs framgångsrika köpmän, blev ensam ägare till Säby som godset då kallades. Hans huvudverksamhet var handel men han var inte främmande för någon sorts affärer. Då han själv bodde i Göteborg anställde han en förvaltare, och valet föll på Ivar Insulander, högst respekterad föreståndare på Claestorps lantbruksskola.

När han anlände 1876 var det till en gård där de tidigare ägarna med något undantag inte varit särskilt intresserade av lantbruk. Nog fanns det spår av 1800-talets allmänna odlingsiver. En hel del av de gamla slätterängarna hade odlats upp. Men Insulander är missnöjd med hur det gjorts,

”...som detta odlingsarbete verkställdes med plog af vermländningar, blefvo de odlade figurerna synnerligen oregelbundna, enär en väsentlig del af marken var mycket stenbunden och bevuxen med träd, hvilket gjorde densamma otillgänglig för plogen.”

Nu fick han samla åkrarna till ”så sammanhängande, afrundade figurer, som den kuperade terrängen kan medgifva”.

På område efter område ryckte Ivar Insulander upp gården ur dess slummer. Fler ängar odlades upp. Våldiga massor av sten röjdes undan. Kärren dikades ut och åkrarna täckdikades.

Korna byttes ut och mjölkproduktionen steg, från i medeltal 480 till 700 kannor per år, eller närmare tvåtusen liter.¹

Av mjölken blev smör och ost i eget mejeri, inrymt i det gamla stormaktsslottet som stått obebott sedan ägaren Germund Ludvig Cederhielm byggt ett nytt boningshus på 1790-talet. Produkterna vann priser och gick på export till London. I det gamla slottet föddes herrgårdsosten.

Bjärka-Säby speglar hela det svenska lantbrukets landvinningar. I början av 1800-talet brukades 850 000 hektar, i slutet av seklet 3,5 miljoner.

Och klockan klämtade för kornknarren och storspoven.

Gifterna och Tyst vår

Redan på Insulanders tid började man använda kemikalier i växtskyddet, till exempel koppar- och svavelpreparat mot svampangrepp. Men om de förekom på Bjärka-Säby vet jag inte.

Genombrottet för kemiska bekämpningsmedel kom med schweizaren Paul Müllers upptäckt 1939 att diklordifenyltrikloretan, eller DDT, effektivt angrep insekters nervsystem. Under andra världskriget användes det med stor framgång mot malariamygga i Asien och mot löss som spred fläckfeber i Italien. År 1948 belönades Müller med Nobelpriset i medicin. Men medaljen hade en baksida.

I år uppmärksammar vi inte bara 50-årsminnet av Stockholm -72.

Sextio år har gått sedan Rachel Carsons *Tyst vår*, *Silent spring*, publicerades i USA. När den kom ut på svenska 1963 var jag tolv år gammal men redan mycket fågelintresserad. Kan inte påstå att jag läste boken men jag och mina skådarvänner läste om den i tidningarna *Fältbiologen* och *Sveriges natur*. Och vi såg med egna ögon vad som hände ute i naturen. För gifterna hon varnade för fanns även hos oss. Utöver DDT en hel cocktail av klorerade ämnen som dieldrin, aldrin, toxafen, pentaklorfenol, och organiska fosforföreningar som malation och paration.

Svenska bönder använde också kvicksilver till att beta utsädet mot svampsjukdom. Fröna åts av gulsparvar och möss som togs av tornfalkar.

Och vi unga fågelskådare såg hur gulsparvar och tornfalkar försvann.

¹ 1 834 liter (1 kanna = 2,62 liter)

Neonikotinoiderna

Efter *Tyst vår* och den debatt den startade så förbjöds snart de farligaste ämnena ett efter ett. Och fåglarna kom tillbaka.

Lantbrukarna använde nu en ny grupp insektsmedel, neonikotinoider. De skulle brytas ner snabbare och vara mindre farliga för oss människor.

Men de har visat sig vara svåra hot mot insektsfaunan. Ett skäl är att de verkar systemiskt, giftet tas upp och sprids i hela växten, även till blommornas pollen. De är också mycket giftiga för insekterna. För att döda ett bi krävs 7 000 gånger så mycket DDT som imidaklopid, en neonikotinoid.²

Halterna i pollen från raps vars utsäde betats räcker för att bin och humlor inte längre ska kunna navigera ordentligt. Humlekolonier klarar sig mycket sämre intill fält med behandlad raps än vid obehandlade. Produktionen av nya drottningar är 85 procent lägre, har en grupp lundaforskare visat.

Men insekterna minskar generellt – vi är många som noterat att vindrutorna inte blir kladdiga av krossade flygfän längre – och ett viktigt larm kom 2017. Då publicerade tyska entomologer en rapport som visade att biomassan av insekter minskat med tre fjärdedelar på ett kvarts sekel. Man hade haft fällor ute under 27 år i naturskyddade områden.

Ett stort hot mot de vilda bina är att landskapet töms på blommor. Även det skriver Rachel Carson om i *Tyst vår*. Att bevara vilda blommor är inte bara en estetisk fråga. De behövs för de vilda bina vars hjälp bönderna behöver.³

Men numera håller den ogräsfria odlingen och det kemiska förintandet av buskhäckar och vilda växter på att eliminera dessa pollinerande insekters sista fristäder och slita sönder de trådar som förenar liv med liv.⁴

Tyst vår skrevs för 60 år sedan. Då var medelskörden av höstvetete i Sverige 3 520 kg per hektar. Idag är den 6 600, nästan dubbelt så hög. I Sydsverige är åttiotalets tiotonsklubbar tillbaka, gårdar där veteskörden är över tio ton per hektar.

Det är naturligtvis en oerhörd vinst för folkhushållet. Samtidigt har vi under de sextio år som gått, förlorat så oerhört mycket mångfald, inte minst vilda pollinerare. För medaljen har en baksida.

IPBES

EU arbetar på att få bort de skadliga kemikalierna. Men problemet med att livsmiljöerna utarmas kvarstår. Och som Rachel Carson skriver: ”I det långa loppet är det kanske värre att förstöra de vilda djurens hem och föda än att döda dem direkt.”

² Enligt den brittiske entomologen Dave Goulson: *Tyst jord*, s 96

³ *Tyst jord*, sid 96

⁴ *Tyst jord*, sid 97

Förlust av livsmiljöer, *habitat loss*, är också nr 1 på listan över de fem viktigaste orsakerna till arternas försvinnande, enligt FN:s forskarpanel för biologisk mångfald och ekosystemtjänster IPBES.

På andra plats kommer direkt överexploatering – överfiske, rovjakt – eller att de dödas direkt.

Klimatförändringarna rankas numera som den tredje viktigaste.

Kemikalier och föroreningar kommer på fjärde plats...

... och invasiva arter på femte.

Mellanspetten

Bjärka-Säby erbjuder ett talande exempel på hur förlust av livsmiljöer leder till att arter dör ut.

Den lilla vackra fågeln mellanspett – i storlek mycket riktigt mitt emellan mindre och större hackspett som den liknar fast med röd hjässa och vitare ansikte – är specialist på ekar. På 1700-talet då södra Sverige nästan dominerades av slätterängar med gamla lövträd fanns den från Skåne till Mälardalen.

Men utvecklingen inom jord- och skogsbruket passade fågeln illa. När odlingen av klöver slog igenom förlorade slätterängarna sin gamla betydelse. Åtskilliga plöjdes upp och många ekar försvann. Landskap efter landskap förlorade sina mellanspettar.

Men min farfar, som tagit över godset och hette Oscar precis som sin far, älskade ekarnas skönhet. På Bjärka-Säby bevarades därför många ekängar som beteshagar. Artrikedomen och skönheten bibehölls och mellanspetten fick i varje fall en frist.

Betes- och vallföreningen

Under 1900-talets början drev Svenska Betes- och vallföreningen en kampanj för att få lantbrukarna att skilja skog och bete från varandra. I betesmarken skulle träden bort.

Drivande kraft var konsulent Anders Elofson, ledamot av KSLA.

Elofson engagerades för en genomgång av Bjärka-Säbys betesmarker. Hans förslag: röjning och gödsling av gårdens alla beten, med ett undantag – de centralt belägna ekhagarna. Där skriver han i stället att ”Målet för kultiveringens skall här vara att få bästa möjliga bete utan att inkräkta på hagens parkkaraktär.”

Elofson visste att min farfar älskade ekarnas skönhet.

Det blev till slut inte så mycket av med Betes- och vallföreningens rekommendationer. Ekhagarna lämnades till stor del i fred på Bjärka-Säby, som idag utgör kärnan i det östgötska eklandskapet.

Oscar Ekmans kärlek till ekarna gav mellanspetten en frist. En liten population kunde leva kvar ytterligare några decennier. Men den allmänna utvecklingen var obeveklig, och mot slutet fanns bara en spillra kvar i Östergötland, med Bjärka-Säby som starkaste fäste.

Jag brukade alltid se den när jag strosade i ekhagarna med min kamera i mars–april längs Stångån. Forsarna var borta, offrade när nya kraftstationen i Hovetorp byggdes 1960. Men ekarna och mellanspetten fanns kvar. Det var en självklarhet att höra den hälsa våren med sitt nasala jamande, i stället för att trumma.

Men paren blev allt färre, och 1982 förklarades den vackra fågeln officiellt utdöd i Sverige. Vad betyder det att den är borta?

Ja, inte har Sveriges försörjning skakats i grunden. Men hagarna har blivit fattigare. Kan den känslan vara skäl nog att bevara arter, att göra avkall på det rationella?

Jag tycker det.

Min pappa Carl var alltså född och uppväxt på Bjärka-Säby. Han blev tidigt utlöst ur gården och blev entreprenör och företagare. Resultatet skulle kanske kunna beskrivas med det gamla talesättet att ”Bästa sättet att skapa en liten förmögenhet är att börja med en stor”.

Sin stora kärlek hade han till musik och att skriva verser, något som bestämt gick i arv.

Mina östgötska rötter och arvet från pappas vistexter skulle så småningom förenas i figuren Rune Runeman som dök upp i radion när programmet P1 Morgon startades för drygt 20 år sedan. Jag vill avsluta med en vers jag skrev när Astrid Lindgren gått bort:

En sorgmodig koltrast från Kvill
han avger en tystlåten drill,
mä avsked i låten,
man hör nästan gråten,
för tiden vill aldrig stå still.

Dä bullrar just inte om byn,
rätt bleknad ä rosiga hyn.
För bullerbyborna
å bullerbykorna
har tecknen vart mörka i skyn

Å såld ä väl snart sista kon,
försvunna ä hingstar å ston,
Nu finns bara djuren
i litteraturen,
dä snickras ej mera i bon.

För Emil har flyttat till stan,
på ängarna hans växer gran.
Farväl mejeriet
å humlan å biet,
dä liknar ju natt mitt på dan.

Men – författare ser allt så klart,
ett slut kan di se som en start.
För allting dä domnar,
dä blir ingen sommar
ifall inte nån sätter fart

Så därför, du sorgliga trast,
vår glädje försvann i en hast,
men kommer väl åter
trots allt vad vi gråter,
den tog kanske bara en rast.

Henrik Ekman